

IV. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС. КРИМІНОЛОГІЯ. ПРОКУРАТУРА

УДК 343.98.06

© 2011 р. Б.В. Щур

Начальник Головного управління МВС України у Львівській області, Львів

ФУНКЦІЇ ОКРЕМИХ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ МЕТОДИК

Розглядається поняття та функції окремих криміналістичних методик. Виокремлюються описово-інформаційна, пізнавально-прагматична, прогностично-евристична та дидактична (навчальна) функція окремої криміналістичної методики.

Ключові слова: окрема криміналістична методика, функція в криміналістиці, функція окремої криміналістичної методики.

Постановка проблеми. У юридичній літературі висловлювалася позиція, що окремі криміналістичні методики формуються внаслідок наукових досліджень, узагальнень слідчої практики і аналізу відповідної літератури, причому не тільки вузькоспеціальної. Частіше за все методики створюються на основі кандидатських або докторських дисертацій, а також видаються у вигляді монографій чи навчально-методичних посібників. Не може бути достатньо ефективною методика, якщо в основі її не лежать наукові дослідження та узагальнення.

Побудова різних криміналістичних методик залежить не від випадкових чинників або хаотичного розвитку науки. Їх формування залежить, у першу чергу, від рівня узагальнення злочинів (роду, виду, підвиду, групи тощо), підходів до криміналістичної класифікації злочинних діянь. Причому для методики розслідування окремих видів (різновидів) злочинів одним із головних завдань є розроблення типових систем (та підсистем) дій слідчого, що відображають найбільш ефективні шляхи розкриття злочину і сприяють обранню оптимальної системи дій з конкретної кримінальної справи. Окремі криміналістичні методики мають виконувати певні функції, мати функціональну спрямованість. Оскільки окремі криміналістичні методики є підсистемою криміналістичної методики як частини (розділу) криміналістики, то й їх функції мають бути пов'язані певним чином з функціями криміналістичної науки загалом.

Ступінь наукової розробки проблеми. Питання методики розслідування злочинів взагалі, окремих криміналістичних методик зокрема досліджували вчені-криміналісти Р.С. Белкін, І.А. Возгрін, В.А. Журавель, А.В. Іщенко, І.М. Лузгін, В.Г. Лукашевич, Г.А. Матусовський, В.О. Образцов, М.В. Салтевський, В.В. Тіщенко, В.Ю. Шепітько, А.В. Шмонін, М.П. Яблоков та ін.

Криміналістична методика як частина криміналістики виконує своєрідні функції криміналістичної науки, відображає функціональний підхід. На думку В. В. Тіщенка, це можна пояснити тим, що об'єкти криміналістичної методики, поперше, за своєю суттю уявляють собою певну діяльність, що має відповідну спрямованість, форму, структуру, ступінь організованості. По-друге, зазначені види діяльності - злочинна і слідча - характеризуються як системні утворення з відповідною структурою, що збалансовує внутрішню організацію і взаємодію їх елементів і підтримує життєздатність вказаних систем. По-третє, ці системи мають специфічні функції, які спрямовані на забезпечення їх внутрішньої і зовнішньої діяльності, подолання протидії кожної з вказаних систем, перемогу у протистоянні та подальше оптимальне функціонування. Функції зазначених систем мають протилежне спрямування, що породжує відповідні методи і засоби боротьби і протидії [1, с.7].

У криміналістичній літературі здійснювалися певні спроби щодо визначення функціонального навантаження криміналістики в сучасних умовах. Зокрема, розглядалася характеристика таких функцій криміналістики: а) констатуючої; б) інтерпретаційної; в) евристичної; г) прогностичної; д) практико-прикладної; е) комунікативної [2, с.87-102]. Певною мірою ці функції відносяться й до криміналістичної методики як завершальної частини криміналістики. Що ж стосується окремих криміналістичних методик, то їх функції мають обмежене спрямування та відрізняються своєрідністю. Це пов'язано із тим, що окрема криміналістична методика - це лише структурний елемент методики розслідування злочинів.

Однак і надалі залишається дискусійним, а значить і таким, що потребує дослідження питання функцій окремих криміналістичних методик. Власне висвітлення вказаної проблеми і є **метою** цієї публікації.

Виклад основного матеріалу. Результати анкетування слідчих МВС, СБУ та прокуратури України, проведеного нами, показують, що практичні працівники вважають, що окрема криміналістична методика має виконувати різні функції. Зокрема, опитані слідчі назвали: прогностичну функцію (14 %); описову функцію (21 %); пізнавальну функцію (33 %); регулятивну функцію (25%); інші (6%).

Вивчення спеціальної криміналістичної літератури та слідчої практики, а також з'ясування сутності окремої криміналістичної методики дозволяє виокремити такі її функції: 1) описово-інформаційну; 2) пізнавально-прагматичну; 3) прогностично-евристичну; 4) дидактичну (навчальну). Запропоновані функції окремих криміналістичних методик визначають їх основні напрями реалізації та визначають теоретико-практичну значущість. Разом з тим вказані функції потребують відповідної інтерпретації та наукового пояснення, що й пропонується далі.

Описово-інформаційна функція окремих криміналістичних методик відображає фактично первинний їх рівень, що пов'язано із накопиченням певної інформації, системи криміналістичних знань в її структурі. Дана функція надає уявлення про розглядуваний вид (групу) злочинів, а також можливі засоби впливу на ситуацію, що склалася. Ознайомлення з окремою криміналістичною методикою дозволяє отримати відомості про криміналістично значущі ознаки злочину певного виду (групи), а також про доцільні криміналістичні засоби - методичні рекомендації. Існує думка, що сучасна окремо-криміналістична методика за своїм змістом і побудовою повинна бути інформаційно-пошуковою системою. Її основою є інформаційно-пошукова мова, за допомогою якої здійснюється опис об'єкта пошуку (у нашому випадку - методичних рекомендацій). Сукупність останніх являє собою базу даних. Опис пошукового масиву необхідний для його упорядкування, від чого у свою чергу залежить швидке і точне відшукування необхідної інформації [3, с.97-101]. І. А. Возгрін справедливо наголошує, що криміналістичні методики мають рекомендаційний характер і слідчі можуть звертатися до них для обрання найбільш успішного способу виявлення та викриття винних у вчиненні окремих видів злочинів. Інформація, що міститься в методиках розслідування злочинів, являє собою сукупність необхідних відомостей про порядок і особливості організації і здійснення розкриття, розслідування і попередження різних видів злочинів [4, с.53].

Пізнавально-прагматична функція окремих криміналістичних методик передбачає їх застосування з метою оптимального розслідування певного виду (або групи) злочинів. Оскільки окрема криміналістична методика - це певна модель, тому ця модель може бути використана в конкретному випадку як певний шаблон, розслідування здійснюється за схемою, використовується метод аналогії. Застосування окремої криміналістичної методики спрямовано на отримання позитивного результату - успішного розслідування злочину і встановлення істини по справі. В. В. Тіщенко справедливо вказує, що зіставлення даних, що характеризують конкретний злочин на даний момент його розслідування, з криміналістичною характеристикою тієї категорії злочинів, до якої він відноситься, дає можливість точніше оцінити слідчу ситуацію (у чому й виявляється зв'язок названих категорій), поставити відповідні тактичні завдання, висунути загальні і окремі версії про характер і сутність розслідуваної події, про причетних до неї осіб, про цілі та мотиви злочину, знаряддя та засоби, що були використані і т.д. Аналіз конкретної слідчої ситуації у зіставленні з криміналістичною характеристикою відповідного виду (групи) злочинів дає змогу побудувати вірогідну модель розслідуваного злочину, визначити напрями пошуку доказової інформації, якої ще не вистачає [1, с.51].

Прогностично-евристична функція окремих криміналістичних методик зумовлена тим, що використовуючи типове фактично здійснюється передбачення можливого результату, відбувається розслідування індивідуального (конкретного) злочину. У сучасних умовах криміналістичному прогнозуванню відводиться важлива роль при розробці окремих криміналістичних методик (технологій розслідування злочинів) [5, с.379]. При цьому вже під час розроблення криміналістичної методики має прогнозуватися результат її застосування (ефективність або неефективність). Н. П. Майліс вказує, що криміналістичне прогнозування, як цілісний і діяльнісний підхід, особливо важливе у сучасних умовах, в епоху науково-технічного прогресу [6, с.76]. В. А. Журавель у цьому відношенні підкреслює, що коли «йдеться про перспективи розвитку криміналістичних методів, прийомів та засобів, то й рекомендації повинні мати конструктивний, відтворюючий характер і сприяти вдосконаленню або створенню нових техніко-криміналістичних засобів і прийомів (наприклад, пропозиції щодо створення найбільш сприятливих умов для їх розробки тощо). При цьому запропоновані рекоме-

ндації можуть ґрунтуватися на минулому досвіді вирішення подібних завдань (у тому числі й зарубіжному) і оперуванні вже апробованими методами, а можуть мати суто пошуковий характер, тобто включати пропозиції щодо відшукування нових шляхів і засобів, які забезпечують досягнення прогностичних висновків щодо розвитку об'єктів дослідження» [7, с.47-48]. Р. С. Белкін пише, що на відміну від наукового прогнозу емпіричне передбачення слугує цілям прогнозування розвитку конкретного одиничного об'єкта, явища, процесу, і здійснюється воно не шляхом наукових дослідницьких процедур, не шляхом реалізації наукових прогнозів, а шляхом простого вибору найбільш ймовірної моделі з числа відомих суб'єкту передбачення [8, с.437].

Дидактична (навчальна) функція окремих криміналістичних методик - передбачає можливість вивчення її основних положень, набуття певних умінь та навичок під час вивчення криміналістики або відповідних спецкурсів. Програма навчання студентів-юристів у вищих навчальних закладах містить теми щодо окремих методик розслідування злочинів: розслідування вбивств, розслідування розкрадань, розслідування крадіжок, розслідування грабежів та розбоїв, розслідування ДТП, розслідування пожеж та підпалів та ін. У реалізації дидактичної (навчальної) функції важливу роль мають виконувати відповідні підручники, навчальні та науково-методичні посібники, що містять окремі криміналістичні методики. При цьому, головна мета такого матеріалу - навчальна. Р. С. Белкін зазначає, що окремі методики викладаються, як правило, у керівництвах, практичних і навчальних посібниках, у довідниках тощо. Вони звичайно призначаються для навчання, для формування у тих, хто навчається певного комплексу знань про процес розслідування тих чи інших видів злочинів. Формальна вимога до викладання цих навчальних методик полягає в системності їх змісту, у чіткому структурованому розподілі їх матеріалу за єдиною схемою. Тут безсумнівно є місце й науковому обґрунтуванню, і розгляду дискусійних питань, і певному масиву допоміжної інформації. За великим рахунком, ці методики не є робочим інструментом слідчого через надлишковість інформації, що в них міститься і досить загальний зв'язок з конкретними слідчими ситуаціями. Це саме засіб навчання, засіб підвищення кваліфікації... Існуюча форма викладання методичних рекомендацій у вигляді таким чином формалізованих їх систем має обґрунтовану функціональну спрямованість і не потребує перебудови. Необхідно лише чітко уяви-

ти, що це не програми дій оперативного характеру, а загальне керівництво до дії [8, с.296].

У цьому сенсі заслуговують на увагу різного роду « настільні книги слідчого» [9; 10] та «керівництва з розслідування злочинів» [11; 12; 13]. Специфічним тут є те, що такі роботи розраховані на інший контингент - практичних працівників досудового слідства (дознавачів, слідчих, прокурорів). Так, у «Керівництві з розслідування злочинів» (за ред. В. Ю. Шепітька) прямо зазначається, що «ця книга є достатньо своєрідною, оскільки за своїм спрямуванням має надавати допомогу слідчим і дізнавачем у розкритті та розслідуванні злочинів. Вона містить важливу довідкову інформацію криміналістичного характеру і відбиває останні тенденції та розробки криміналістики» [11, с.15]. В. В. Комаров пише, що з фундаменталізацією вищої юридичної освіти тісно пов'язана професіоналізація навчання, зміст якої полягає у спрямуванні юридичної освіти у цілому на професійну діяльність фахівця-юриста. Практично це виявляється в більш детальному розробленні питань, пов'язаних з професійною діяльністю, у включенні в освітні програми нових навчальних модулів [14, с.5]. В. Ю. Шепітько підкреслює, що сьогодні навчальний процес із циклу наук кримінальної спрямованості повинен бути динамічним, гнучким, швидко реагувати на зміни, що відбуваються. Виникають нові види злочинів, змінюється особа злочинця, удосконалюється його озброєність. Тому виникають потреби у створенні нових спецкурсів, постановці актуальних проблем [15, с.79].

Висновки. Окремі криміналістичні методики мають функціональну спрямованість так як є підсистемою криміналістичної методики як частини (розділу) криміналістики. Функції окремих криміналістичних методик пов'язані певним чином з функціями криміналістичної науки загалом. Тому слід виокремити такі функції: 1) описово-інформаційну; 2) пізнавально-прагматичну; 3) прогностично-евристичну; 4) дидактичну (навчальну). Запропоновані функції окремих криміналістичних методик визначають їх основні напрямки реалізації та визначають теоретико-практичну значущість.

Список літератури

1. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія / Валерій Володимирович Тіщенко. - Одеса: Фенікс, 2007. - 260 с.
2. Іщенко А. В. Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень: моно-

рафія / Андрій Володимирович Іщенко; за ред. І. П. Красюка. - К.: Нац.акад. внутр. справ України, 2003. – 359 с.

3. Виноградов С. В. Использование положений теории информационного поиска для совершенствования структуры методик расследования отдельных видов преступлений / С. В. Виноградов, Н. Б. Опарин // Проблемы программирования, организации и информационного обеспечения предварительного следствия: межвуз. науч. сб. / Башк. ун-т. - Уфа, 1989. - С. 97-101.

4. Курс криминалистики: В 3 т. Т. II. Криминалистическая методика: методика расследования преступлений против личности, общественной безопасности и общественного порядка / под ред. О. Н. Коршуновой и А. А. Степанова. - СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2004. – 639 с.

5. Шмонин А. В. Методология криминалистической методики: монография / Андрей Владимирович Шмонин. - М.: Юрлитинформ, 2010. – 416с.

6. Майлис Н. П. О роли методологической функции частных криминалистических теорий / Н. П. Майлис // Роль и значение деятельности Р. С. Белкина в становлении современной криминалистики: матер. междунар. науч. конф. (к 80-летию со дня рождения Р. С. Белкина), 2002. – С. 72-77.

7. Криміналістика: підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. - 4-те вид., переробл. і доп. – Х.: Право, 2008. – 464 с.

8. Белкин Р. С. Курс криминалистики. В 3 т. Т. 2: Частные криминалистические теории / Рафаил Самуилович Белкин. - М.: Юристъ, 1997. – 464 с.

9. Настільна книга слідчого: наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів /М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. - 2-ге вид., пере-

роб. і доп. - К.:Вид. Дім «Ін Юре», 2007. - 728 с.

10. Настольная книга следователя. Тактические приемы проведения осмотра места происшествия при расследовании преступлений различной категории: научно-метод. пособие / под ред. А. И. Дворкина. - М.: Изд-во «Экзамен», 2006. - 637 с.

11. Керівництво з розслідування злочинів: наук.-практ. посібник / кол. авт.: В; Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. -Х.: «Одіссей», 2009. - 960 с.

12. Руководство для следователей / под ред. Н. А. Селиванова, В. А. Снеткова. -М.: ИНФРА-М, 1997. - 732 с; Руководство по расследованию преступлений: учеб. пособие / рук. авт. кол. А. В. Гриненко. - М.: Изд-во НОРМА (Изд-я группа НОРМА - ИНФРА-М), 2002. - 768 с.

13. Руководство для следователей /отв. ред. П. А. Олейник, О. В. Сорока. - М.: Юрид. лит., 1982. - Ч. 2. - 448 с; Руководство по расследованию преступлений / ред. кол.: И. И. Карпец, Г. И. Кочаров, А.И. Михайлов и др. - М.: Юрид. лит., 1967. - 504 с.

14. Комаров В. В. Проблеми вищої юридичної освіти України / В. В. Комаров // Проблеми вищої юридичної освіти: тези доп. та наук, повідом, наук.-метод,конф., Харків, 18 - 19 грудня 2001 р. / за ред. В. В. Комарова. - Х.: Нац. юрид. акад.України, 2002.-С. 3-5.

15. Шепітько В. Ю. Про розробку та впровадження в навчальний процес новітніх технологій навчання / В. Ю. Шепітько // Проблеми вищої юридичної освіти: тези доп. та наук, повідом, наук.-метод, конф., 18 - 19 грудня 2001 / за ред.В. В. Комарова. - Х.: Нац. юрид. акад. України, 2002. - С. 79-81.

Стаття надійшла до редколегії 6 червня 2011 року.

Рекомендована до опублікування у “Віснику” членом редколегії М.К. Якимчуком.

B. V. Schur

Functions of some criminalistics methodics

Summary

The question of concept and function of separate criminalistics methods is examined. Selected descriptive informative, cognitive pragmatic, prognostichno heuristic and didactics (educational) function of separate criminalistics method.

Keywords: separate criminalistics method, function in criminalistics, function of separate criminalistics method.

B. V. Щур

Функции отдельных криминалистических методик

Аннотация

Рассматриваются понятия и функции частных криминалистических методик. Выделяются описательно информационная, познавательльно прагматичная, прогностические эвристическая и дидактичная (учебная) функция частной криминалистической методики.

Ключевые слова: частная криминалистическая методика, функция в криминалистике, функция частной криминалистической методики.